

ЗОЗУЛЯ І.В. МНЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СИСТЕМЫ МВД УКРАИНЫ НА САЙТЕ ФОРУМА ДСО МВД УКРАИНЫ

С целью усовершенствования деятельности системы МВД Украины во время ее реформирования исследованы наиболее проблемные вопросы, волнующие респондентов сайта форума Департамента по связям с общественностью МВД Украины.

***

ZOZULJA I.V. POPULATION OPINION ABOUT ACTIVITY SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE ON THE SITE DPR FORUM THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

With the purpose improvement activity of system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during its reforming the most problem questions exciting respondents of a site forum of Department on public relations of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are investigated.

УДК 343.53

А.І. ЗОЛОТАРЬОВ*Національний університет внутрішніх справ***КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАОХОЧЕННЯ У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Розглянуто використання заохочувального методу правового регулювання у боротьбі зі злочинами в сфері господарської діяльності; запропоновано доповнення Кримінального кодексу нормами, що регламентували б таке заохочення.

Як відомо, предмет вітчизняного кримінального права на сучасному етапі його існування утворюють не лише правовідносини, що виникають у зв'язку зі скоєнням злочинів та застосуванням за це покарань, але й такі, що пов'язані зі вчиненням особою соціально схвалюваних суспільно корисних дій. На відміну від перших, правовідносини другого типу регулюються не заборонними або зобов'язуючими кримінально-правовими нормами, що містять каральні санкції, а нормами заохочувального характеру – про звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання чи від його відбування, про пом'якшення покарання тощо. Хоча заборонних і зобов'язуючих норм у кримінальному праві значно більше, аніж тих, що містять елементи заохочення (і це не дивно, оскільки домінуючим методом кримінально-правового регулювання є й залишатиметься саме загроза застосування або застосування передбачених кримінальним законом заходів впливу [1, с.14]), однак, не можна не помітити, що кількість останніх у вітчизняному законодавстві постійно збільшується. Практика боротьби зі злочинністю свідчить, що підкріплення норм, які встановлюють кримінальну відповідальність, приписами заохочувального змісту суттєво посилює роль кримінального закону у профілактиці злочинів, попередженні та зменшенні суспільно небезпечних наслідків [2, с.80].

Перебудова суспільних відносин, яка триває в Україні, поставила перед законодавчими й виконавчими органами державної влади низку важливих завдань, що потребують негайного вирішення. Одним із них є проблема організації ефективної протидії злочинним посяганням на економічну систему держави. При цьому, як свідчить історичний досвід, такий загальновідомий прийом впливу на злочинність, як суцільне посилення кримінальної репресії за ті чи інші суспільно небезпечні діяння, зовсім не є “пана-

цеєю” від неї, а в умовах побудови демократичної правової держави й гуманізації суспільних відносин його взагалі слід визнати неприйнятним. Саме тому останнім часом заохочення у сучасному кримінальному праві розглядається як один із основних (поряд із примусом) методів регулювання правовідносин. Як слушно відзначається в новітніх дослідженнях, ігноруючи його, кримінальна юстиція втрачає сенс, оскільки без належної правової реакції на спроби особи заглибити свою провину перед суспільством покарання набуває характер “чистої” кари, помсти – і нічого більше [3, с.75]. Однак, зазначена проблематика в сучасних наукових розробках розкрита ще недостатньо, що стосується як загальних, так і часткових моментів заохочення в кримінальному праві. Тому в статті поставлено за мету розгляд окремих моментів правової регламентації кримінально-правового заохочення на деяких напрямках боротьби зі злочинами в сфері господарської діяльності.

Зважаючи на особливості основного методу правового регулювання у кримінальному праві як галузі публічного права (про що вже йшлося вище), специфічним в ньому є й заохочувальний метод. Заохоченням у кримінальному праві є застосування до особи, що вчинила злочин, правових засобів, які є антиподом примусу, репресії. Такими засобами є зменшення, пом'якшення чи усунення потенційного чи реального кримінально-правового тягаря, який становить зміст кримінальної відповідальності [4, с.49-50]. Застосовуються вони лише за соціально схвалювану поведінку суб'єкта. З точки зору співвідношення інтенсивності й суспільної корисності вчинку (вчинків, ліній поведінки) особи та цінності отриманих при цьому результатів із суспільною небезпечністю правопорушення, мірою такого заохочення в кримінальному праві виступає повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання чи від його відбування, пом'якшення

покарання, або дострокове зняття судимості. Залежно від того, на яких стадіях розвитку кримінально-правових відносин застосовується кримінально-правове заохочення, воно може бути поділене на три групи: 1) заохочення допенітенціарне – застосовується на стадії, коли особа ще не засуджена й не покарана (ним є звільнення від кримінальної відповідальності); 2) заохочення пенітенціарне – застосовується на тих етапах розвитку кримінальних правовідносин, коли особа вже засуджена обвинувальним вироком суду, але до закінчення відбування покарання (наприклад, звільнення від покарання за ч.4 ст.74, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за ст.81 КК тощо); 3) заохочення постпенітенціарне (застосовується на тій стадії, коли покарання вже відбуто (дострокове зняття судимості за ст.91 КК). Нарешті, у залежності від його цільової спрямованості, кримінально-правове заохочення може розглядатися у двох ракурсах: заохочення загальне, що описане у нормах Загальної частини та заохочення спеціальне – що передбачене у нормах Особливої частини. При цьому спеціальним його можна вважати не за видом чи якістю стимулу, який містить та чи інша норма, а за видом посткримінальної поведінки, “в обмін” на яку держава пропонує певну міру заохочення. Воно може бути застосоване лише у випадках скоєння особою певних злочинів, в той час як загальне – безвідносно того, який злочин було вчинено. Таким чином, на відміну від спеціального, загальне заохочення має універсальний характер [2, с.20].

Аналіз приписів Особливої частини КК України показує, що традиційно в ній (в тому числі й у розділі VII) спеціальним заохоченням виступає лише його допенітенціарний різновид – звільнення від кримінальної відповідальності, яким є відмова держави за наявності підстав, від державного осуду особи, що вчинила злочин, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, встановлених законом за вчинення цього злочину [5, с.284]. Інших видів кримінально-правового заохочення у вказаному підрозділі законодавства про кримінальну відповідальність не міститься.

З метою підвищення ефективності боротьби з податковими злочинами, в новому КК України законодавцем вперше було використано заохочувальну норму, сформульовану в ч.4 ст.212 КК, за якою підлягає повному, обов'язковому й безумовному звільненню від кримінальної відповідальності особа, що вперше вчинила ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, але до моменту притягнення її до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі) й відшкодувала збитки, завдані державі їх несвоєчасною сплатою (штраф, пеня). Незважаючи на порівняно невеликий час існування даної норми й певні дискусійні моменти, що виникають при її тлумаченні й застосуванні (наприклад, виникають проблеми зі з'ясуванням того, що слід розуміти під притягненням до кримінальної відповідальності, чи можна застосовувати дану норму у випадках, коли винний здійснив ухилення від сплати податків в інтересах юридичної особи тощо), практика засвідчує її ефективність. Частина 4 ст.212 КК сприяє забезпеченню більш повного відшкодування завданих державі збитків, своєчасного наповнення бюджетів, дозволяє органам податкової міліції концентрувати зусилля на розкритті й розслідуванні більш небезпечних злочинів в сфері еконо-

міки, а також дещо обмежує стигматизацію членів нашого суспільства. Отже, використання методу заохочення тут дозволяє досягти соціально корисних наслідків, вирішувати завдання кримінального законодавства щодо правового забезпечення охорони економічних відносин.

Водночас, звернемо увагу на те, що в групі нормативних приписів про відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності міститься лише одна норма про звільнення від кримінальної відповідальності за позитивну посткримінальну поведінку. В той же час, у деяких інших розділах таких приписів значно більше. Так, в розділі IX “Злочини проти громадської безпеки” їх аж чотири, у розділі XIII “Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення” – три. Отже, злочини проти громадської безпеки, наркотичні злочини законодавець намагається попереджувати, мінімізувати шкоду від них не лише традиційними засобами кримінально-правового регулювання, але й методом заохочення. Водночас, охорона економічних відносин є не менш важливим завданням. Більше того, зважаючи на те, що розділ про злочини в цій сфері в структурі Особливої частини КК розташований раніше, ніж норми про посягання на громадську безпеку та здоров'я населення, що свідчить (хоча й дещо умовно) про визнання законодавцем господарських відносин дещо більш цінними, ніж вищевказані, то поміркованість, заощадливість законодавця у виборі засобів охорони цих благ у КК не дуже виправдана.

На нашу думку, закріплення методу кримінально-правового заохочення у нормах розділу VII має перспективи подальшого розвитку у вітчизняному законодавстві, що виявляється в наступному.

За логікою конструювання заохочувальних норм в Особливій частині КК можна зробити висновок, що звільнення від кримінальної відповідальності (стимул, заохочення) в них передбачений здебільшого за умов здійснення особою окремо чи в сукупності одного з двох різновидів позитивної посткримінальної поведінки: добровільного повернення (видачі) особою предмету вчиненого нею злочину або добровільного повідомлення нею певних обставин вчиненого злочину. Екстраполювавши ці висновки на приписи розділу VII Особливої частини, можна запропонувати такі доповнення до чинного законодавства:

По-перше, у законі може бути передбачене звільнення від кримінальної відповідальності особи, винної у вчиненні злочину, передбаченого ст.207 КК (“Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті”). Умовами цього заохочення можуть стати вимоги: добровільного повернення особою в Україну предмета злочину (а саме виручки в іноземній валюті), і добровільне повідомлення особою про вчинений нею злочин. З цього питання слід в цілому підтримати пропозицію О. Михайленка (хоча не можна з ним погодитися в тому, що умовою такого звільнення має стати також ще й розкаяння у вчиненому злочині, оскільки така вимога зовсім не властива заохочувальним приписам Особливої частини КК України) [6, с.7].

По-друге, останнім часом вкрай актуальним стало завдання попередження та нейтралізації кримінальної тінізації української економіки, боротьби з проникненням злочинних капіталів у фінансову систему країни. Відмівання коптів, отриманих злочинним шляхом, на найви-

щому державному рівні визнано реальною загрозою економічній безпеці України. Із метою всебічного правового забезпечення вирішення указаних завдань в останні роки у кримінальне законодавство було внесено низку змін, спрямованих на вдосконалення засобів правової протидії таким діям, на узгодження вітчизняного законодавства із міжнародними стандартами.

При розробці правових механізмів боротьби з легалізацією злочинних доходів не можна недооцінювати ту обставину, що ці злочини є високолатентними, чим значно ускладнюється можливість їх своєчасного й повного розкриття, розслідування та покарання винних осіб. Тому логічним завершенням побудови цілісного комплексу норм про боротьбу з відмиванням злочинних капіталів може стати введення в КК норми, яка б дозволяла на законних підставах залучати до співробітництва з правоохоронними органами осіб, причетних до скоєння таких злочинів. Зважаючи на їх підвищену небезпечність, у такій нормі доцільно використати обов'язкове, повне й безумовне звільнення від кримінальної відповідальності як стимул до певних позитивних вчинків. Пропозиції такого роду вже висувалися в наукових дослідженнях [7, с.173; 8, с.46], однак, вітчизняним законодавцем ще не враховані. Уявляється що, умовами для заохочення шляхом звільнення від кримінальної відповідальності у пропонованій нормі (яка могла б бути сформульована в ч.4 ст.209 КК) повинні стати: добровільна заява особою правоохоронним органам до порушення кримінальної справи про вчинену нею легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом, а також активне сприяння особою розкриттю цього злочину. До речі, на користь такої пропозиції свідчить, й досвід країн, які зіткнулися з проблемою протидії відмиванню злочинних капіталів раніше, ніж Україна. Наприклад, в § 261 КК ФРН передбачене звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення відмивання грошей за умов, що до розкриття злочину особа добровільно повідомила компетентні установи про вчинений злочин, а також забезпечила збереження предмету цього злочину. Передбачається в цій статті і пом'якшення покарання – аж до повного звільнення від нього, за умови сприяння особою розкриттю такого злочину. У практиці органів кримінальної юстиції США та деяких країн Європи з цією ж метою використовуються так звані "угоди" зі злочинцями.

По-третє, слід звернути увагу на те, що КК можна закріпити звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами (ст.222 КК). Зважаючи на те, що у частині встановлення відповідальності за незаконне отримання пільг щодо оподаткування ст.222 КК є спеціальною стосовно ст.212 КК [9, с.685], то складається ситуація, коли кримінальне законодавство містить звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення діяння, що передбачене загальною нормою, в той час як за однорідні діяння, описані спеціальною нормою, такого заохочення не встановлено. Найявний нерівномірний розподіл кримінально-правового заохочення. Очевидно, з точки зору послідовності кримінально-правової політики та дотримання принципів гуманізму слід усунути таку прогалину в інституті заохочення. Уявляється, що звільнення від кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами може здійснюва-

тися за умов, аналогічним указаним в ч.4 ст.212 КК: ними повинні стати повернення особою до бюджету коштів, від сплати яких вона незаконно ухилилася шляхом незаконного отриманих податкових пільг, а також відшкодування завданих у зв'язку із цим державі збитків. Доречно зазначити, що подібна практика вже відома законодавству іноземних країн: так, у кримінальному праві Іспанії є норма, за якою особа, що вчинила шахрайство з фінансовими ресурсами, звільняється від кримінальної відповідальності, за умови повернення бюджету незаконно отриманих сум, виплати пені чи компенсації за незаконне отримання знижок з податків [10, с.133].

Підводячи підсумки, висловимо переконання в тому, що використання пропонованих нами заохочувальних норм дозволить (хай і не в усіх випадках, але хоча б у частині скоєння посягань на відносини господарської діяльності) прискорювати проведення оперативного-розшукових, слідчих дій у справах про зазначені злочини, що позитивно відіб'ється на організації протидії злочинам, а також сприятиме відновленню відносин господарювання як об'єкта кримінально-правової охорони. Викладене в роботі є не пропозицією про здійснення кардинальних змін у методах кримінально-правового регулювання, а спробою звернути увагу вітчизняних правників і законодавців на необхідність більш широкого використання у боротьбі зі злочинністю (зокрема, в сфері господарської діяльності) усього арсеналу засобів кримінально-правового впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уголовное право. Общая часть: Учебник /Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой. –М.: Инфра-НОРМА, 1998. –516 с.
2. Елеонский В.А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. –Хабаровск: Хабаровск. высш. шк. МВД СССР, 1984. –108 с.
3. Голик Ю.В. Метод уголовного права // Журнал российского права. –2000. –№ 1. –С.74-80.
4. Звечаровский И.Э. Уголовно-правовые нормы, опосредующие посткриминальное поведение личности. –Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1991. –160 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник /За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. –Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. –416 с.
6. Михайленко О. Звільнення від кримінальної відповідальності //Юридичний вісник України. –8-14.06.2002. –№ 23. –С.6-7.
7. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. –К.: Правові джерела. –1998. –448 с.
8. Клепицкий И. А. "Отмывание денег" в современном уголовном праве // Государство и право. –2002. –№ 8. –С.33-46.
9. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. –К.: Юридична практика, 2003. –924 с.
10. Уголовный кодекс Испании. –М.: «Зерцало», 1998. –218 с.

Надійшла до редколегії 20.09.2004

ЗОЛОТАРЕВ А.И. УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ПОощРЕНИЕ В БОРЬБЕ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ в СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В работе рассмотрено использование поощрительного метода правового регулирования в борьбе с преступлениями в сфере хозяйственной деятельности. Предлагается дополнение Уголовного кодекса нормами, регламентирующими это поощрение.

***

ZOLOTAREV A.I. CRIMINAL-LEGAL ENCOURAGEMENT IN STRUGGLE AGAINST CRIMINALITY IN SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITIES

In work use of an incentive method of legal regulation in struggle with crimes in sphere of economic activities is considered. The addition criminal law by norms regulating this encouragement is offered.

О.М. КЛЮЕВ

канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК 364.46:(351.74/76+343.34)

ФОРМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І БОРОТЬБИ З ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

Виконаний аналіз основних форм діяльності, що використовуються громадськістю щодо охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями.

Питання правоохоронної діяльності громадськості були предметом досліджень багатьох вчених, зокрема О.М. Бандурки, М.В. Білоконя, Є.О. Безсмертного, І.П. Голосніченка, І.В. Зозулі, А.Т. Комзюка, Ю.Ф. Кравченка, О.П. Коренєва, П.П. Михайленка, В.В. Малікова, О.М. Музичука, О.І. Ульянова, О.В. Соболева та ін. Однак, не дивлячись на інтенсивність та широкий спектр досліджень різних аспектів правоохоронної діяльності громадськості та проблем, що тісно пов'язані з цією сферою діяльності, багато питань у ній залишаються дискусійними. До числа таких відноситься визначення форм правоохоронної діяльності громадськості.

Перед тим як перейти до аналізу форм правоохоронної діяльності громадян, необхідно з'ясувати сутність поняття "форма" суспільно-корисної діяльності. Для правильного розуміння тієї чи іншої категорії недостатньо аналізувати її лише як таку, що перебуває без зв'язку з іншими поняттями. В об'єктивній дійсності все взаємопов'язане і перебуває у певній взаємодії. У світі немає і не може бути змісту взагалі, а є тільки відповідно оформлений зміст [1, с.202-235]. Під формою будь-якого явища розуміється спосіб зовнішнього виразу змісту, відносно стійка визначеність зв'язку елементів змісту та їх взаємодії, тип та структура змісту [2, с.103]. Форма і зміст у кожному конкретному явищі невіддільні один від одного [3, с.64-88], причому існує форма як цілого, так і форма частини цього цілого. Так, у теорії управління під формою діяльності

розуміють зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюються певними суб'єктами для реалізації поставлених перед ними завдань [4, с.120-121].

Термін "форма" означає вид, будь-який зовнішній вияв певного змісту. Якщо функції діяльності розкривають основні напрями цілеспрямованого впливу суб'єктів на об'єкти, то форми діяльності - це шляхи здійснення такого цілеспрямованого впливу, тобто форми діяльності показують, як практично здійснюється діяльність [5, с.3-8, с.33-42]. Процес реалізації завдань і функцій діяльності знаходить свій юридичний вияв у відповідних формах. Форми діяльності визначаються характером відносин у певній сфері життєдіяльності людини. Суспільно-корисна діяльність викликає різні наслідки: одні дії призводять до юридичних наслідків, інші - ні. Форми діяльності прямо чи опосередковано обумовлені тими юридичними приписами, за допомогою яких держава регулює діяльність юридичних та фізичних осіб, які, у свою чергу, вибирають ті форми діяльності, що є найбільш виправданими та ефективними [6, с.78]. Це означає, що в процесі діяльності відповідні органи (посадові особи) на основі чинного законодавства самостійно встановлюють обов'язкові правила поведінки з питань, віднесених до їх компетенції.

Здійснення влади у правовій формі є виразом того, що повноваження, якими наділені правоохоронні органи, мають владний характер з точно визначеним способом їх втілення в життя шляхом видання юридичних актів. Але